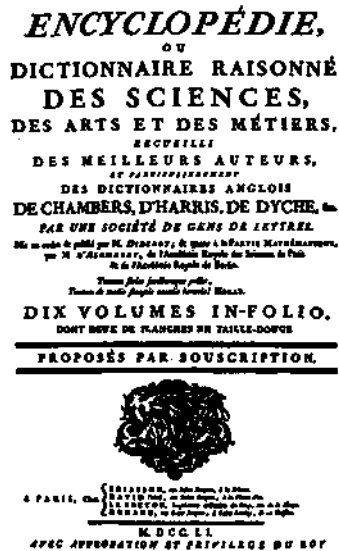

enciklopedija (prema grč. ἐγκύκλιος: koji ide redom; opći + -pedija). Djelo u kojem se, abecednim ili kakvim drugim metodičkim slijedom, okupljaju i sustavno obrađuju činjenice i spoznaje o svim ljudskim znanjima (opća enciklopedija) ili pak sva građa jedne znanosti, umjetnosti, područja (strukovna e. ili posebna e.). Iako su gotovo sve razvijenije kulture na globusu imale, u starijim ili novijim razdobljima, manja ili veća leksikografska i enciklopedijska djela, oba nosiva pojma (leksikografija i enciklopedika) pripadaju izvorno klas. mediteranskom eur. ozračju, helenskomu ili rimskomu. Tako se grč. oblik λεξίχ javlja već u IV. st. pr. Kr., ali naziv i pojam enciklopedija susreće se mnogo kasnije. Ant. leksikografi i glosografi svakako su nezaobilazni prethodnici, ako već ne i začetnici enciklopedijske literature. Oni su naime obavili dvije nužne predradnje: izdvajanje pojedinih imena i natuknica i njihovo alfabetsko (ili abecedno) raspoređivanje. I te su pripreme obavljene u Grčkoj već pol. III. st. pr. Kr. Njihovi su se glosografski oblici - čak i u obliku razrađenijih onomastikona zadržali uglavnom na obradbi jezičnoga blaga klas. pisaca, bilo pjesnika i dramatičara bilo pak posebnih narječja ili čak i strukovnih nazivaka. Tek potom dolaze na red prozaici i filoz. pisci, a i glosografska pomagala za govornike. U biz. razdoblju, uz bogate glosografske priručnike, nastaju i sustavni popisi geogr. imena. Tada dolazi do pojačana zanimanja za etimologijske popise, koji nastaju oko IX. st. Izrazite enciklopedičke odlike pokazuje tek Focije, najučteniji predstavnik biz. preporoda u IX. st., u svojem Leksikonu. Međutim, sam središnji pojam enciklopedija ne susreće se u staroj grč. tradiciji, upravo kao ni u rimskoj latinskoj. U ant. pisaca Strabona (početak I. st.) i Plutarha (sredina I. st.) susreće se doduše zametni izričaj ἐγκύκλιος παιδεία (egkyklios paideia), ali tek u značenju »sustavna i opća naobrazba«. Sam taj pojam vjerojatno potječe od Hipije iz Elide, sofista iz V. st. pr. Kr. Njemu se pripisuje da je i prvi predavao u znaku poznatoga kvadrivija (quadrivium), i smatra se prvakom enciklopedijske učenosti, a bavio se različitim područjima, od matematike i gramatike do kiparstva i povijesti. Iako antika nije poznavala pojam enciklopedije u novijem smislu, neki povjesničari kulture drže - uz isticanje važnosti ant. leksikografa i glosografa kao prethodnika - da je već i Aristotelovo cjelokupno filoz. djelo u svojoj biti - enciklopedijsko. Pa ipak, ni stari se Rimljani još ne odvajaju od izvornoga helenskog značenja polaznoga pojma (tj. kao opće izobrazbe ili općenite naobrazbe), pa ni onda kada - kao Vitruvije - donose poluprijevod encyclos doctrinarum omnium disciplina. Unatoč tomu stari su se Rimljani, u svojim djelima praktične naravi namijenjenima djeci za udžbenike, dobro približili novijemu pojmu enciklopedije. To potvrđuju djela lat. pisaca kao što su Katon i Varon, pisci o najrazličitijim područjima (od poljodjelstva i ratnoga umijeća do liječništva i govorništva). Ovamo svakako pripada i djelo Plinija Starijega (I. st.), čije je Prirodoznanstvo (Historia naturalis) u 37 knjiga već primjerno enciklopedijsko djelo, u kojem je zahvaćeno obilje područja, od zvjezdoznanstva i botanike do ljekarništva i antropologije. Sama složenica enciklopedija (što bi grčki bilo ἐγκύκλιο Παιδεία, egkyklopaideia) u modernim se eur. jezicima javlja tek u XVI. st. Tako u engleskom u obliku encyclopedia (1538), na latinskom u Baselu (1541) javlja se u naslovu jedne knjige oblik xvκλοΠαιδεία, a tek u hrv. humanista P. Skaliča (1559) javlja se potpun lat. oblik encyclopaedia, posve blizak današnjemu značenju. Eur. srednjovjekovlje nastavlja tradiciju prije svega lat. enciklopedijskih djela. Istina, to je manje od modernoga poimanja enciklopedije kao sustava, razredbe i razradbe različitih znanstv. područja, ali i nešto više od polazne poučne obradbe svega što čovjek može naučiti u svojem životu. Lat. Afrikanac Marcijan Kapela (Martianus Minnaeus Felix Capella) iz Kartage (prva pol. V. st.) sastavio je pravi enciklopedijski roman u prozi i stihu, koji se inače javlja i pod naslovom Satyricon, ali uglavnom kao Svadba Merkura i Filologije (De nuptiis Mercurii et Philologiae). Posrijedi je djelo u 9 svezaka, po svojoj naravi alegorijsko i mitologijsko, dijelom i poučno, ali značajem ipak enciklopedično, iako nije osobito stilski dotjerano, pa je mjestimice čak i neukusno. Okvirno je riječ o svadbi besmrtnika Merkura sa smrtnom Filologijom, dok je stvarni predmet rasprava o onih 7 slobodnih umijeća (septem artes libérales), što je inače poznato kao trivium uz quadrivium. Dotično je djelo nevelike knjiž. i znanstv. vrijednosti, ali je važno u kulturno-pov. smislu kao spona između zalaska rim. klasike i početka srednjovj. kulture. Unatoč bjelodanim nedostacima, djelo je bilo veoma popularno mnogo stoljeća a djelovalo je na mnogobrojne naraštaje sve do XIV. st. Izidor Seviljski (570-636) bio je seviljski biskup, koji je ostavio nedovršeno svoje djelo Knjiga etimologija (Liber etimologiarum), što ga je posmrtno njegov prijatelj saragoski biskup podijelio u 20 knjiga i objavio. U literaturi se to djelo naziva Etimologije (Etymologiae) ili Izvori, doslovno Podrijetla (Origines), a nije tipičan jezikoslovni priručnik, nego prije suma sveukupnog antičkog znanja različitih područja. Tako je tu i ljekarništvo i liječništvo, ali i 7 slobodnih (ili slobodnjačkih) umijeća, te pravo, crkva, jezik, ljudi, životinje, elementi, kovine, ratne vještine, poljodjelstvo, povrtlarstvo, jela i pića. Za to se Izidor služio i Biblijom, a i klas. piscima Plinijem i Vergilijem te Petronijem i Augustinom. Etimologije su zato tipična srednjovj. enciklopedija, koja je bila glavni prenositelj rim. baštine čitateljima eur. srednjovjekovlja. Uz vrsno poznavanje lat. jezika i književnosti, Izidor je bio dobro upućen i u grčki i u hebr. jezik. U istome duhu djelovao je i Hraban Maur (Hrabanus Magnentius Maurus, 780-856), Izidorov sljedbenik, koji se u svojem glavnom djelu O svijetu {De Universo, u 22 knjige) uvelike služio svojim prethodnikom ispustivši mnoge ant. jedinice, a dodajući mnoge svetopisamske natuknice. Cijenjen zbog zasluga za širenje znanja među istočnim Francima (a bio je i Alkuinov učenik), stekao je naziv Praeceptor Germaniae. Iako je njegovo djelo kompilatorske naravi, taj je franački teolog iz Fulde po svojem djelu i utjecaju jedan od najistaknutijih srednjovj. enciklopedičkih pisaca. Njegovo glavno enciklopedijsko djelo poznato je još i pod trima drugim naslovima: O podrijetlu stvari (De origine rerum), O sveopćoj naravi (De universali natura) i O

naravi stvari (De natura rerum). Poznao je dobro i grčki, hebrejski i sirski. Vincent od Beauvaisa (1190-1264) slovi kao sastavljač najpoznatije srednjovj. enciklopedije. Dominikanac u samostanu Beauvais i knjižničar na dvoru Ludviga IX. Glavno mu je djelo Veće zrcalo - Speculum maius (ili Knjižnica svijeta - Bibliotheca mundi). Podloga je njegova djela nekih 2000 različitih izvora, a ono je po strukturi trodijelno: Naravno zrcalo (Speculum naturale), Zrcalo nauka (Speculum doctrinale) i Povijesno zrcalo (Speculum historiale). Kako je u njemu sustavno obrađena prirodna znanost te govorničtvo, pravo i povijest, smatra se najvećim enciklopedičkim priručnikom XIII. stoljeća, uz četvrti dodatni dio Čudoredno zrcalo (Speculum morale). Djelo je inače potkrijepljeno mnogobrojnim navodima i izvodima iz arap. i žid. pisaca uz grčke i latinske. I tal. pisac i Danteov učitelj Brunetto Latini (1220-94) ubraja se među najistaknutije enciklopedičke pisce po svojem djelu na starofranc. jeziku, pisano u Francuskoj Knjiga riznice ili Riznica (Li Livres dou Trésor), i to u 3 dijela. U tom je djelu ne samo enciklopedijska obradba biblijskoga predmetnika, već se obrađuju i povijest, etika, zvezdoznanstvo i zemljopis. Također u XIII. st. engl. franjevac Bartholomaeus Anglicus (Bartholomew the Englishman ili Bartolomej Englez, 1230-50) sastavio je svojevrsnu enciklopediju o značajkama ili svojstvima (O svojstvima stvari - De proprietatibus rerum). Taj prof. teologije u Parizu nije doživio tiskanje svojega djela, koje je bilo prevedeno na engleski 1398., dok se lat. pretpisak pojavio tek 1470. Pa ipak je prije 1500. to djelo doživjelo čak desetak izdanja, zbog neobičnosti u izboru predmeta i načinu obradbe, jer se bavilo i otajstvenom naravi anđela, kao i svojstvima alkoholnih napitaka. I kat. teolog i filozof Gregor Reisch objavio je 1503. u Freiburgu, još uvijek dobro u srednjovj. predaji, vrlo popularno enciklopedijsko djelo (Filozofski biser - Margarita philosophica) koje se bavi trivijem i kvadrivijem, podrijetlom naravnih pojava, ali i kat. čudorednicom. U istom XVI. st. tal. erudit Raphael Maffei pisao je u Rimu enciklopediju XXXVIII knjiga bilježaka o gradskim stvarima (Commentariorum rerum urbanorum libri XXXVIII, 1506), koja zauzima iznimno mjesto i ima posebnu važnost u novijoj enciklopedici upravo po tome što iznimnu pozornost posvećuje novovjekim zemljopisnim otkrićima i sustavnoj obradbi životopisa istaknutih pojedinaca. Po sudu većine poznavatelja, u razdoblju prije pojave glasovitih enciklopedista posebno mjesto ima Alstedovo djelo. Johann Heinrich Alsted (1588-1638), njem. teolog i filozof, djelovao je kao profesor i pedagog (a svojim je odgajateljskim idejama izvršio snažan utjecaj na češkoga humanista i pedagoga J. A. Komenskoga, svojega učenika). Najvažnije mu je djelo Enciklopedija razlučena u sedam svezaka (Encyclopaedia septem tomis distincta, 1630). To je djelo naišlo na izniman prijam kod čitateljstva, a dugo je bilo na velikoj cijeni. Njegova enciklopedija ne zaobilazi nijedno važnije područje prirodnih i duhovnih znanosti te različitih obrta i umijeća, ali je imala i posebne dodatke, npr. paradoksologiju (umijeće tumačenja paradoksa), dipnosofistiku (umijeće gozbenog umovanja) te čak i tabakologiju (kao nauk o naravi, porabi i zloporabi duhana). U XVII. st. pojavilo se nekoliko enciklopedijskih rječnika na kult. području, što u stihu što pak u prozi, što dovršenih što opet nedovršenih, ali ti priručnici imaju više kulturno-pov. značenje. Neka od tih djela bila su vrlo ambiciozna po nakani, kao npr. Opći povijesno-zemljopisno-kronološko-pjesničko-filološki leksikon (Lexicon universale historico-geographico-chronologico-poëtico-philologi-cum) baselskoga profesora povijesti J. J. Hofmanna (1635-1706), ali ne i po ostvarenju, zbog površne i netočne obradbe uključenih natuknica. Za razliku od takva djela, tal. franjevac, erudit i kozmograf Vincenzo Maria Coronelli (1650-1718), koji je veći dio života proveo u Veneciji (a bio je general reda Male braće), započeo je i rad na prvoj enciklopediji sa sustavnim abecednim rasporedom građe. Trideset je godina radio na tome djelu (naslovljenome Crkveno-svjetovna opća knjižnica - Biblioteca universale sacro-profana), koje je bilo predviđeno u 45 svezaka, ali ih je bilo objavljeno tek 7. Pa ipak je to važno djelo i po primjeni živoga modernog tal. jezika. Nažalost, i ta je važna enciklopedija u povijesno-razvojnome smislu bolovala od površnosti i netočnih podataka. Osamnaesto je stoljeće nazvano stoljećem enciklopedizma ili čak i zlatnim razdobljem eur. enciklopedike. Kao primjerna izdanja koja su na poseban način i pripremala tu epohu, ali i bila njezin dio svako na svoj način, uzimaju se dvije edicije: Chambersova Enciklopedija i Zedlerov Leksikon. Ephraim Chambers (u. 1740) školovao se kao naučnik kod londonskog izrađivača globusa i zemljovida, a poslije je djelovao kao novinar i prevoditelj. On je objavio i posvetio engl. kralju enciklopedijsko djelo u 2 sveska 1728. pod podugačkim naslovom Ciklopedija ili opći rječnik umjetnosti i znanosti koji sadržava objašnjenja naziva i opis stvari koje se njima označuju u nekoliko umjetnosti, kako slobodnih tako tehničkih, i nekoliko znanosti, kako ljudskih tako i božanskih (Cyclopaedia or an Universal Dictionary of Arts and Sciences containing an Explanation of the Terms and an Account of the Things Signified thereby in the several Arts, Liberal and Mechanical, and the several Sciences, Human and Divine). Chambers ističe kako njegovo djelo nije uradak jednog uma, nego je proizvod sveukupne zajednice ljudskoga znanja. Kao savjestan i pošten rad, njegova je Ciklopedija bila dugo vremena veoma popularna. Johann Heinrich Zedler (1706-60) bio je knjižar u Leipzigu. Njegov Veliki sveobuhvatni opći leksikon svih znanosti i umjetnosti koje jesu do sada ljudski um i umješnost izumili i poboljšali (Grosses vollstandiges Universal-Lexikon Aller Wissenschaften und Künste welche bisher durch menschlichen Verstand und Witz erfunden und verbessert worden) izišao je u 64 sveska u razdoblju 1732-50. Na tom je djelu sudjelovao veći broj urednika i suradnika. Zedlerovo djelo poznato je kao do tada najveća i najobuhvatnija e., koja je po strukturi golemi enciklopedijski leksikon. U njemu su obuhvaćene i humanističke i prirodne i primijenjene znanosti te biografije istaknutih pojedinaca. Pa i dan-danas taj je univerzalni leksikon pouzdan izvor za mnoge korisne podatke. Međutim, mnogo manje egzaktno Chambersovo djelo (Ciklopedija) poslužilo je kao osnova za

najpoznatiju među eur. enciklopedijama, za glasovitu Francusku enciklopediju, koja je po svojoj važnosti i značenju postala paradigmatikom. To je djelo proizvod zajedničkoga rada većega broja enciklopedijskih pisaca, koji su u povijesti i ostali pod imenom enciklopedisti (kako se npr. nazivaju i petorica najpoznatijih: Rousseau, Voltaire, Diderot, D'Alambert i Helvetius).

Spomenuto paradigmatiko i kultno djelo ENCIKLOPEDIJA, naslovna stranica Diderotove izvorno je naslovljena *Encyclopédie...* iz 1751. no *Enciklopedija ili razumski rječnik znanosti, umjetnosti i obrta, sastavljen od udruge učenjaka (Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une société de gens de lettres)*. Cijeli taj pothvat ocijenjen je kao čedo franc. prosvjetiteljstva. Njegov je stvarni začetnik i voditelj bio Denis Diderot. Ta je e. izlazila od 1751. do 1772. Sama ideja o takvu pothvatu nastala je 1740., a najavio ju je veliki meštar pariške lože Slobodnih zidara, izazivši želju za sveopćom enciklopedijom koja će biti u framasonskome duhu. I kada je ubrzo počelo (1745) prevođenje Chambersove enciklopedije na francuski, došlo je do dogovora da se dotični prijevod upotrijebi, ali i uveliko proširi i obogati priložima franc. autora. Diderot je preuzeo vođenje projekta i uključio u njega franc. znanstvenike, filozofe i književnike. God. 1750. Diderot u predgovoru (Prospectus) *Enciklopedije* kaže kako je potrebno naznačiti daljnje i bliže odnose među stvarima od kojih se sastoji sveukupnost naravi, a kojima se ljudi bave, te treba pružiti cjelovitu sliku napora ljudskoga duha na svim područjima i u svim stoljećima. Nakon isusovačkih napadaja prvi su svesci bili i zabranjivani. Zabrana je poslije ukinuta, ali je uvedena cenzura priloga. Zabrane su i dalje slijedile, tako da se *Enciklopedija*, kada je bila dovršena, iako službeno zabranjena, širila cijelom Europom, prenoseći bitne ideje prosvjetiteljstva. Projekt je bio počeo s dvadesetak suradnika, ali je na kraju bio narastao do pedeset izravnih pisaca različitih članaka. Bila su obuhvaćena područja duhovnih znanosti (filozofije, teologije, književnosti i jezika), ali i teorijskih i primijenjenih znanosti (matematike, fizike i ekonomije) te povijest, politika i glazba. Posebnost *Francuske enciklopedije* bilo je uvrštavanje i sustavna obradba područja rada, obrta, umijeća, tehnike i izuma, uz opise životno važnih prirodnih zakona i znanstvenih metoda. Vjerojatno je u suradništvo na enciklopediji po prvi put bilo uključeno i nekoliko obrtnika, tehničara i inženjera, koji su ili izravno pisali jedinice ili služili kao informanti za posebna radna ili tehn. područja. Privlačnosti i popularnosti *Enciklopedije* pridonijelo je i obilje ilustracija vrhunske izradbe i učinkovite preglednosti. Uostalom, *Enciklopedija* je izvorno obuhvaćala 17 folio-svezaka i 11 svezaka s bakrorezima. A temeljna metoda enciklopedijske obradbe sastojala se od sustavna navođenja dokumentarno-faktografskih sastavnica uz filoz. i kritičku ocjenu te uz znanstv. i umj. potkrpepe. Enciklopedisti su imali jednu nedvojbeno zajedničku poveznicu: korjenitu oporbu tiraniji i despotizmu, polazeći od pojma slobode zasnovana na prirodnome pravu. Na području nac. gospodarstva članci su bili ilustrirani modernim stanjem sela, seljaštva i proizvodnje uopće, a usto je slijedila i razborita te obrazložena kritika suvremenoga poreznog sustava. Zapravo, nije bilo životnoga područja - ma kako ono bilo osjetljivo - a da ga enciklopedisti nisu obrađivali istodobno i dokumentirano i izrazito politički angažirano. Nedvojbeno strastveno, predvođeni u tome Diderotom, oni su se oborili na suvremeni relig. sustav. I posve u duhu korjenitog i bojovnog prosvjetiteljstva, izložili su u oštroj kritici sve oblike praznovjerja i mračnjaštva, kojih primjeri nisu nikako bili rijetkost ni u suvremenome društvu i poretku. A u osnovi je bila ideja da sva znanost, umjetnost i politika treba

imati za cilj sreću, i to što veću sreću za što veći broj ljudi. Stoga - prema sudu povjesničara enciklopedizma - *Francuska enciklopedija* nije imala za cilj samo informacije o svim područjima znanja i iskustva nego i oslobođenje pojedinca i zajednice od svih predrasuda i nepravda koje priječe ostvarenje njegove naravne i ciljne sreće u slobodi, blagostanju i stvaralaštvu. Naravno, zbog svega toga prilozi u enciklopediji bili su raznovrsni po razini, pa i točnosti; neki su bili suviše feljtonski i polemični, pa samim time i nedostatno leksikografski ili enciklopedijski. Mjestimice se žrtvovala točnost i objektivnost, a bilo je i brzine te previda, ali je u cjelini *Francuska enciklopedija* isprva bila ujedno i riznica znanja i polit, pamflet, a i udžbenik za nekoliko naraštaja eur. reformatora i upornih popravljča zatečenih društvenih odnosa. *Francuska* je *enciklopedija* nazvana ratnim strojem; napala je crkvu, despotsku vladavinu, bila je ujedno popularna kao nijedna e. u eur. povijesti, ali i proganjana kao nijedna druga u XVIII. st., velikom dobu enciklopedizma i enciklopedista. Jednima je bila biblijom zapadne misli, drugima harlekinski plašt (zbog neujednačena stila), pa i Sotonino evanđelje. U istome stoljeću objavljeno je (1771) i prvo izdanje britanske enciklopedije (*Britanska enciklopedija ili Rječnik umjetnosti i znanosti - The Encyclopaedia Britannica or Dictionary of Arts and Sciences*). Til se pojedina područja razlučuju u sustav odvojenih rasprava, a obrađuju se u abecednom poretku, povezano s pripadnim znanostima. Tako važni predmeti ostaju na okupu i olakšava se povezanost s mnogobrojnim posebnim natuknicama. U susljednim izdanjima i dodatcima proširuje se područje povijesti i biografija znamenitih pojedinaca. Botanika dobiva sve više prostora, kao i zemljopis, liječništvo i ljekarništvo te kemija i mineralogija. Na početku XIX. st. (u dodatku trećem izdanju) ističe se i bitna razlika između Francuske i Britanske enciklopedije. Dok je prva bila optuživana da je posijala sjeme beznađa i bezbožja, druga se imala suprotstaviti takvu kužnomu djelu. Pa ipak *Britanska enciklopedija* nije nikad bila tako otvoreno i strastveno politički angažirana kako je to bez pridržaja bila prethodna *Francuska enciklopedija*. Potkraj XIX. st do desetog izdanja sve se više obogaćivala posebnijim podacima, što će biti značajka i niza novijih izdanja i dodataka. Najistaknutiji urednici u XIX. st. bili su Archibald Constable, James Mill, Ricardo, Malthus, Hazlitt i Sir Walter Scott. U XX. st. ta je e. nastavila svoju već ustaljenu tradiciju sustavnoga povećanja teorijskih, prirodnih i primijenjenih znanosti te obrta i umijeća, uz sve više biogr. natuknica iz povijesti i politike, ali i iz svakodnevne problematike unutar zap. civilizacije, pa i izvan nje, zahvaćajući i Rusiju i Kinu te Japan, Indiju, afr. zemlje, kao i Oceaniju, uz Australiju i Antarktiku. Uz tipična i klas. leksikografska djela u modelu enciklopedija, već u XVIII. st. počinju se javljati slični priručnici u obliku *Conversations-Lexicona*. Niz takvih izdanja počinje djelom *Razgovorni leksikon s osobitim obzirom na suvremeno doba (Conversations-Lexikon mit vorzüglicher Rücksicht auf die gegenwärtigen Zeiten)* u 6 svezaka u Leipzigu (1796-1808). To je djelo započeo G. R. Lôbel, ali ga je 1808. kupio F. A. Brockhaus, pod čijim je imenom taj tip enciklopedije postao svjetski poznat, i to kao najuspješniji i najviše oponašan enciklopedijski priručnik. Slijedila su mnoga izdanja, i dotično se djelo od petnaestog izdanja javlja kao *Der Grosse Brockhaus*, u dvadesetak svezaka. Takvo djelo nije namijenjeno samo uskim znanstv. krugovima nego i širokim pučkim slojevima, promičući obaviještenost i upućenost u obliku točnih i pristupačnih sažetaka i zemljopisnih pojedinosti Njemačke, a i druge srednjoeuropske (rom. i slav.) enciklopedije nastavljaju s enciklopedijama takva, tipično eur. modernog enciklopedijskog stila. Samo se po sebi razumije da i dalje u XX. st. izlaze djela u tradiciji velike Francuske ili Britanske enciklopedije, kao *Encyclopaedia Americana*, *Enciclopedia Italiana*, *Enciclopedia Espasa* (u 72 sveska), *Boljšaja Sovetskaia Enciklopedija* (u 65 svezaka). Hrv. leksikografija i enciklopedika ima petostoljetnu tradiciju. Zapravo se i sama riječ e. u modernom značenju prvi put javlja upravo u Hrvata. Zagrepčanin Pavao Skalić u djelu *Znalac enciklopedija ili kruga znanosti kako svetih tako i svjetovnih (Encyclopediae seu orbis disciplinarum tam sacrarum quam profanarum epistemum, 1559)* rabi termin e. u današnjem smislu. Ali od XVI. st. pa sve do XIX. st. u Hrvatskoj ima mnoštvo leksikografskih, ali manjkaju prava enciklopedijska djela. Prvi je pokušaj *Hrvatska enciklopedija* (1887-90) u dva sveska, objavljena u Osijeku, kojoj su autori bili Ivan Zoch i Josip Mencin. Tek sred. XX. st. pokreće se moderno takvo djelo - *Hrvatska enciklopedija* u nakladi Hrvatskoga izdavačkog bibliografskog zavoda u Zagrebu.

ENCIKLOPEDIJA - naslovna stranica Skalićeve *Encyclopaediae...*, Basel, 1559 (lijevo); naslovnica I. sveska Hrvatske enciklopedije, Zagreb, 1941 (desno)

ENCYCLOPAE-
dia, seu Orbis disciplina-
rum, tam sacrarum quam pro-
phanarum, Epitemon:

PAULI SCALICII DE LIRA
COMITIS HUNGARORUM, ET PALATINI
REX HUNGARIE, & C.

REVORUM.

TITULUS *Myrica Pileipolis.*
Palatium, seu de mancipio et regni conditione.
De iudicio cruce, seu non pugnandum, Capitulo.
Sabbatum, seu de anno Christi dominici, et de veteri iudicium.
Epistolae de pontificatu.
De obitu Henrici Octavi, seu octo Annorum.
De libertate Regni Hungarorum.
De Libertate Turcorum.
*Remota et sublata, seu perfections et omni generis
suae Historiae.*
*Mistica contemplatio, ad resolutionem fidei omnium huius
seculi, seu de morte.*
*Concilium in unum generi Comitiarum, mille vobiscum
substantiam omnium Regni proinde, deinde deinde
quadragesimo, de unum archiepiscopo, beatis in, Capitulo,
Erasmio, Haver, et deinde.*
Epistola de Pontificatu.
*Deinde in unum generi Comitiarum huius, et Regni.
Epistolae et Remota.*
Erasmianae Scientiarum.

BAZILAE, PER IOHANNES
OPERMANNUM,
MDCCLXXII.

HRVATSKA
ENCIKLOPEDIJA

SVEZAK I

A - AUTOMOBIL

NAKLADA KONGORCIJA Hrvatske ENCiklopedije
Izdati: SARAJEVO ILLI. ZEMSKI TISKARSTVO H.R.
14000 1941

Zbog ratnih i poratnih uvjeta objavljeno je svega pet sv. (1941-5). Glavni urednik i pokretač bio je Mate Ujević. Do odsudnoga preokreta i procvata enciklopedizma u Hrvatskoj dolazi u drugoj polovici XX. st. U Zagrebu se 1950. osniva Leksikografski zavod FNRJ Uredbom Savezne vlade, s gl. zadaćom da radi na izradbi *Enciklopedije Jugoslavije*. Sabor SRH 1972. donio je odluku kojom je preuzeo osnivačka prava nad tada Jugoslavenskim leksikografskim zavodom. Uredbom Vlade Republike Hrvatske 1991. *Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«* (LZMK) radi kao posebna ustanova od interesa za Republiku Hrvatsku u znanosti i kulturi. Utemeljitelj, direktor i gl. redaktor, Miroslav Krleža (1893-1981), bio je od 1950. do 1981. na čelu Zavoda surađujući usko s Matom Ujevićem (1901-67), iskusnim hrv. enciklopedistom. U razdoblju od pedeset godina (1950-2000) LZMK izdao je golem broj leksikografskih, enciklopedijskih, geogr. i kartografskih te praktičnih i popularnih djela, pa se po broju (od nekih 240 jedinica) i raznovrsnosti može mjeriti i sa sličnom djelatnošću na najvećim eur. i svj. jezicima. E. univerzalnoga tipa *Opća enciklopedija* od 1955. do 1982. izišla je u tri izdanja. U posljednjem izd. (gl. urednik J. Sentija) od 8 sv. (uz dopunski deveti) ona u 50 000 članaka razvrstanih abecednim redom, sintetizira na hrv. jeziku sveukupno ljudsko znanje i umijeće. *Enciklopedija Jugoslavije* (1955-71) izišla je u 8 sv., a gl. joj je urednik bio M. Krleža. Od 1980. do 1990. izašlo je 6 sv. na hrv. jeziku (gl. urednici: M. Krleža, I. Cević, J. Sirotković). Istodobno su izašli prvi svesci i na srp. ćirilici te na ostalim jezicima naroda i narodnosti SFRJ (slovenskom, makedonskom, albanskom i mađarskom). Zadaća je te enciklopedije bila dati - a u obliku tipičnoga modela *encyclopaediae particulars* ili *encyclopaediae nationalis* - pregled civilizacije i kulture, ekonomije i politike svih južnosl. naroda u republikama i autonomnim pokrajinama Jugoslavije. Zbog niza okolnosti koje su nastale raspadom druge Jugoslavije, ta je e. ostala nedovršena. LZMK objavljuje i *Medicinsku enciklopediju* (u 8 sv., uz 2 dopunska sv.) od 1957. do 1974., a gl. su joj urednici bili: A. Šercar, M. D. Grmek i I. Padovan. *Pomorska enciklopedija* (u 8 sv. i u 2 izd.) izlazila je 1954-85; gl. urednici: M. Ujević, V. Brajković i P. Mardešić. Kao jedna od rijetkih posebnih enciklopedija o svim aspektima mora i pomorstva, ona sustavno, s obiljem najraznovrsnijih podataka, zahvaća sve teorijske i praktične strane i pomorstva i brodogradnje. Takvo je djelo po sustavu i načinu obradbe rijetkost i među najpoznatijim pomorskim narodima. Na sličnome je tragu *Tehnička enciklopedija* (1963-97); gl. urednici R. Podhorsky, Ž. Viličić, H. Požar, D. Stefanović. Zahvaća sva područja tehnike, prirodne znanosti vezane za tehničku praksu pa za matematiku, fiziku i kemiju vezane za naprave, uređaje, strojeve i najrazličitija vozila i prometala, tako da zahvaća i cijeli pov. i moderni prometni, komunikacijski i informatički sustav. U strukturalnome smislu ona je praktična kombinacija mikropedijske i makropedijske metode. Objavljena je u 13 sv., od kojih posljednji sadržava i detaljno kazalo pojmova za svih 13 svezaka. Uz mnogobrojne članke, crteže, dijagrame i fotografije taj priručnik donosi i 10 000 naslova izvorne strukovne literature. Slijede zatim i posebije enciklopedije: *Enciklopedija likovnih umjetnosti* (1959-66) u 4 sv., gl. urednici: A. Mohorovičić, S. Batušić, M. Seper; *Likovna enciklopedija Jugoslavije* (I-II, 1984-87), gl. urednik Ž. Domljan; *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (I-II, 1995-96), gl. urednik Ž. Domljan; *Filmska enciklopedija* (I-II, 1986-90), gl. urednik A. Peterlić; *Muzička enciklopedija* (I-II; I-III; u 2 izd., 1958-77), gl. urednici: J. Andreis i K. Kovačević. Među enciklopedijske rijetkosti na širem području svj. enciklopedike ubraja se *Šumarska enciklopedija* (I-III; u 2 izd., 1959-83), gl. urednici: A. Ugrenović i Z. Potočić. A sličan je položaj i *Poljoprivredne enciklopedije* (I-III, 1967-73), gl. urednik M. Josifović. Kao dodatak u trećoj knj. toga djela nalaze se mnogobrojne biografije i iscrpno predmetno kazalo. Iako moderna enci-klopedika (npr. tal. i rus.) poznaje enciklopedijska djela posvećena istaknutim i stožernim piscima nac. književnosti, hrv. izdanje enciklopedije *Krležijana* ipak je nedvojbeno posebnost. Odužujući se svojem utemeljitelju (čije ime i sama nosi) leksikografska ustano-va LZMK zahvaća istodobno i cjelokupno djelo najvećega hrv. pisca XX. stoljeća, poligrafa i erudita M. Krleže. Jednostavno rečeno, nastojalo se popisati i opisati sve što je Krleža napisao i sve što se ikad i igdje napisalo o Krleži, uz sustavan popis svih tuzemnih i inozemnih izdanja i prijevoda njegova djela te literature o Krleži za razdoblje od 1914. do 1993. Gl. urednik je V. Višković. Djelo je objavljeno u 3 sv. (1993-99), a posljednji sv. sadržava bibliografiju i literaturu. U svojem širokom programu enciklopedijske obradbe različitih područja LZMK nije zaobišao ni svijet športa, pa je objavio i iscrpnu enciklopediju svih područja športa i tjelesnog odgoja - *Enciklopediju fizičke kulture* (I-II; 1975-76; gl. urednik M. Flan-der). Kao nac. projekt od najviše kult., obrazovne i društ. važnosti počela je izlaziti i *Hrvatska enciklopedija* (gl. urednik D. Brozović); od 1999. do 2001. izašla su 3 sveska. Nastavljajući petostoljetnu tradiciju hrv. leksikografije, *Hrvatska enciklopedija* nastoji sintetizirati sveukupnu povijest i kulturu hrv. naroda, ali unutar globalne okvirnice, u kojoj su prstenasto i spiralno - i bliži i daljnji, i srodni i nesrodni, pojedinci i zajednice, narodi i države. U tom je smislu *Hrvatska enciklopedija* u tradiciji klas. eur. enciklopedije (franc. ili brit. tipa), ali i sa svim potrebnim značajkama posebne, nac. enciklopedije, s obiljem biogr. i pov. podataka. Pa ipak, 70% prostora bit će posvećeno sveopćemu pojmovniku zemlje i svemira, a 30% užemu nac. predmetniku. Cjelokupan enciklopedijski niz obuhvatit će 11 sv., s 1 000 000 redaka i 10 000 likovnih priloga.